

„СЪВРЕМЕННИ АВТОРИ И ПРОБЛЕМИ“  
ОТ ПЕНЧО ДАНЧЕВ Изд. „Бълг. писател“,  
1973, 224 с.

Сред своето поколение литературни критици Пенчо Данчев е един от малцината, които запазиха оперативната си критическа отзивчивост. Несъмнено в това трябва да виждаме не само вяност на професионалния дълг, но и една характерна „емоционална“ черта на творческата му нагласа: желанието според многоликия литературен поток да се открие „златната“ струйка на истинския талант, да се отдели и поощри дарованието. Една задача колкото благородна, толкова и трудна, защото да следиш цялата продукция на текущата литература и с авторитета си на утвърден ценител да застанеш зад едно или друго име на начеващ поет и да го защитиш е не само трудно, но и рисковано. Вярно е, че младата литературна критика, в чиито ръце от няколко години е почти цялата оперативна рецензентска дейност, направи измалко за откриването и утвърждаването на не един дебютираш творец; нещо повече — тъкмо нейно дело е отбелязването на появата на повечето от тези творци. Но вярно е също така и че мнението на критици от поколението на Пенчо Данчев в подобни случаи звучи с още по-голяма тежест и е в състояние с авторитетната си присъда да спомогне за бързото „уаконяване“ на едно или друго писателско присъствие в съвременната ни литература. Когато някои от по-старите критици, особено от онези, които напоследък се оттегляха от пряка рецензентска дейност, напише отзив за книга на млад творец, това е истинско събитие, защото означава, че се е появило нещо изключително. Самият факт на интереса на тези критици към такъв автор се превръща вече в своеобразен знак и говорещ сам по себе си жест на оценъчно отношение. И може би тъкмо затова, познавайки силата на своята авторитетна дума, те трябва да я казват по-често. Защото знаят много добре, че за пълноценността и плодотворността на литературната критика са еднакво необходими както младежката енергия, така и мъдростта и ерудицията на дългогодишния опит, на професионалната рутина.

Тъкмо тези съображения предизвикват радостната констатация за едно от най-важните достойнства на критическото перо на Пенчо Данчев: че то остана вярно на същинското си призвание и предназначение. Една съществена последица от това е покрай другото и преодоляването на повърхностната теза за криза в най-младата ни поезия, за поетически „вакуум“ след поколението на Левчев и Башев. Неслучайно и в новата си книга „Съвременни проблеми и автори“ критикът е посветил най-дългата си статия на т. нар. от него „наблюдения над младата ни поезия“. Тези скромно наречени наблюдения са в същност анализи и обобщения върху творчеството на най-младите ни поети, на онези, които утре ще дават лице на поезията ни. Обосновавайки в уводните думи закономерното право на съществуването на това поколение, авторът преминава по-нататък към аргументираната му защита. Подзаглавията („Поезия на гражданския патос“, „Тиха лирика“, „Образност и образозамана“, „Опити за философска и формално новаторска поезия“) подсказват най-добре ориентацията на критическите усилия: да се очертаят най-главните насоки на идейно-художествените търсения, на онова „идейно-тематично и патосно фокусиране на творческата енергия“, което дава според автора (извън възрастовия признак) физиономия на всяко литературно поколение. А че можем да говорим за поколение, показва не само дългият списък на млади творци: Георги Константинов, Петър Василев, Кирил Борисов, Нейко Велчев, Цанко Христов, Борис Вулчев, Стойчо Стойчев, Калина Ковачева, Екатерина Йосифова, Иван Цанев, Калин Донков, Живка Балтаджиева, Николай Кънчев и др. По-важно е, че творчеството им дава достатъчно основания да се говори и спори за тях, да се търсят характерните физиономични черти на тяхното поколение. Едновременно строго и с нескрита симпатия Пенчо Данчев анализира тези черти и с верен усет за художествените ценности навлиза в естетическия свят на младата поезия, за да приветства ония плодотворни тенденции в нея, които ще я изведат по пътя на голямото, истинското изкуство. Гражданска или „тиха“, философска или подчертано метафорична, тя трябва да бъде преди всичко изстрадано

художническо въздействие, израз на богата съвременна душевност; трябва да бъде неотделима от задачата на времето ни да възвисява човешката, комунистическата ни етичност. И обратно — самоцелното експериментирание със способността ѝ да бъде носител на дълбоко-философски прозрения и да разчита на изкуствено изградената метафора я обрича на естетическо безплодие, на творческа безизходност. Може би не всички конкретни оценки на автора са безспорни и това е напълно естествено, но несъмнено достойнството на тази статия е нейната анализираща сила. Анализиращият диапазон е твърде широк: от една или две стихосбирки, издадени от съответния поет, до отделни детайли и образи и тази „скрупулозност“ на критическия подход е една от най-сигурните гаранции за стремежа към обективност и убедителност на прегледите.

Същия подход (впрочем познат ни и от досегашните книги на Пенчо Данчев) откриваме и в останалите статии на книгата, две от които третират проблема за съвременността в литературата, а останалите са литературни портрети. Верният изследователски поглед, както и способността въз основа на анализа да се правят по-цялостни изводи и обобщения, помагат на автора да създаде извънредно проникателните характеристики на творческото дело на Павел Матов, Иван Давидков и донякъде на Станка Пенчева. Задълбоченото изследване на художествено-концептивната еволюция на поезиите на П. Матов, съпричастното навлизане в богатия художествен свят на поезията на Ив. Давидков, Ст. Пенчева и Вълчо Раковски нареждат тези статии между най-хубавите неща, писани за тях поети. До успешни наблюдения се домогва авторът и в портретните статии на Ив. Николов, Богомил Тодоров и Лиана Даскалова с тази уговорка, че в статията за поезията на Л. Даскалова оценките винаги са мотивирани и реално високи.

Ще се спра по-подробно на портретната статия за Павел Матов, тъй като тя е най-добрата между останалите и е едно от най-интересните неща, писани напоследък за този поет; тя ще остане и между най-представителните изследвания на Пенчо Данчев в областта на съвременната поезия. В нея авторът си поставя задача да проследи творческото развитие на П. Матов, и то от определен зрителен ъгъл, посочен още в заглавието: „Единен в преображения си“. Наистина едва ли има друг поет от това поколение, чиято естетическа система, оставайки вярна на една специфично своя, изконна етична позиция, да е претърпяла такива дълбоки „преображения“; и, както справедливо е отбелязано още в началото, „и най-проницателният критик не би подозрял, че авторът на мундните строфи от „В строя“ и „Ясни дни“ ще напише един ден „Чайките почиват на вълните“ и особено „Неоскъrbени светове“ —

книги, които озадачават читателите и поставят критиките пред тежко изпитание“. Не само „мунди“ бяха ония първи строфи на П. Матов. В по-голямата част от стихосбирките, излезли през първото творческо десетилетие на поета („В строя“, „Ясни дни“, „Дълг“, „С вярата на хората“, „Човешка тревога“ и др.), вместо скривена изповед намираме най-често декларации, вместо художествен подтекст — описателство и безкрила шаблонност. Едва в „Родословие“ срещнахме като доминираща способността на въгледен интелектуален анализ, за дълбоко преосмисляне на вечните и най-актуалните човешки въпроси. Едва оттук нататък П. Матов те първа щеше да бъде убедителен в пътуването по пътя на „вършането в себе си“, както казва сам той и което означава достигане от безличния, описателния смисъл на думите до непознатията и скрита мъдрост на истинския поетичното слово.

Пенчо Данчев обаче не се задоволява с тази утвърдена околнужна представа за двата глави „етапа“ в творческата еволюция на П. Матов. Той основателно си задава въпроса: дали периодът до „Родословие“ е някакъв „предпоетически, предхудожнически“ период? И дали е възможно един поет, ако в първите си книги е бил напълно бездарен, да достигне до висотата на „Неоскъrbени светове“? Вярно е, че всеки творец се развива, че с течение на времето талантът му може и трябва да укрепва, но ако той е истински, роден творец, това ще личи и в първите му, макар и несполучливи опити. А „опитите“ на П. Матов до „Родословие“ се реализираха в шест поетични сборника и ако искаме да бъдем убедителни в тълкуването на „чудото“, което се извърши в неговата поезия, трябва да се опитаме да открием ония бавни, постепенни, но сигурни качествени натрупвания, които логически доведоха до това чудо. Тъкмо в това вижда една от задачите си П. Данчев, осъществявайки по този начин свой влог в направеното вече в това отношение от критиката. Той се заема да проследи тези натрупвания почти книга по книга. В първата стихосбирка („В строя“) той посочва стихотворението („Спомен“, в което открива способност за създаване на съдържаща героично-романтична атмосфера, за лирически синтез, за постигане на стегнат лирически израз. В „Дълг“ привличат вниманието му стихотворенията „Писмо до мама“ и „При тати“ със своя дълбок драматизъм и трагизъм, с националното звучене, с обобщителната си сила, с нравствения си патос. „Време, родина, любов“ засилва според автора превеса на драматично-лирическото начало в поезията на Матов. В нея са още по-осезаеми чертите на една цяла художническа система, темпераментът и лиричният патос на поета, афинитетът му към психологическата конфликтност, предполагаш тънко чувство за нюанс, за много-странността и многоизмерността на нещата.

В тази поезия заживява вече трайно един нов литературен герой със сложна, конфликтна душевност, на която нищо човешко не е чуждо. Показателен е дори и само фактът, че, както сочи критикът, „за пръв път в тази, шеста поред, своя книга П. Матев се реши да напише цял цикъл стихотворения за любовта. Дотогава той със стиснати зъби, самоотдаден на някакъв фанатичен революционен аскетизъм, не позволяваше на тази своя насъщна, както се оказа по-късно, жажда да прави пробиви в крепостите на неговия граждански дълг.“ Към всички тези верни наблюдения върху първите книги на П. Матев би могло да се прибавят още неща, останали извън ползването на автора, но подкрепящи неговата мисъл: стоилен от чиста, завладяваща лиричност са и стихотворенията „Походна лирическа песен“, „В родното село“, „На Ж. . .“, „На тебе“; в „Зима“, „Ситен дъжд вали като маргарит“, „Кажи ми тъй ли идва есента“, „Пътник“, „Завръщане“, „Тържество“ може да прозвучи някое внезапно доловено, но силно експресивно и вълнуващо настроение; не само в „При тати“ и „Писма до мама“, но и в „Майката на комуниста“, „Среща“ и някои други стихотворения също така ще открием живи, вълнуващи, Запомнящи се образи.

Отбелязвайки значението на преломната стихосбирка „Родословие“ като „етапно, художническо честно и безпощадно лирическо саморазкрепостяване“, без което „не би съществувала база за днешните емоционално-тематични и формално-стилови търсения и открития“, П. Данчев анализира в нея, както и в „Чайките почиват на вълните“ и „Неоскърбени светове“ насоките и резултатите на тия търсения и открития. На първо място в тях намира отражение все по-ярко драматичната поетична нагласа на П. Матев, с нейната трагична раздвоеност и непримиримост, с непреодолимата потребност от искрено споделяне на дълбоко личните изживявания в цялата им сложност. По повод на „Чайките почиват на вълните“ критикът се спира по-подробно на въпроса за верността на П. Матевата поезия на своя граждански, войнишки дълг. Това в същност е най-ценното качество, което тя съхрани от дните на своята младост и което най-трайно свързва отделните етапи на развитието ѝ. От друга страна обаче, то ни дава и най-добра възможност да проследим степента на невероятното художествено израстване на тази поезия. Няма и следа от декларативния патос, от подвещащата лекота на възторга. Но тъкмо защото мислите и чувствата са минали през горнилото на много горчивини и съмнения, на много тревоги и душевни конфликти, вярата е така силна и така убедително художествено претворена. П. Данчев осъществява интересни наблюдения над новата художествена система на поета, отбелязвайки съзнателното

и чуждеене и от ораторската патетичност, и от камерната разнеженост, и посочва подчертаната ѝ условност, реализираща се в съзнателно търсена и артистично постигната драматична приглушеност. Тези особености намират най-ярка изява в стихосбирката „Неоскърбени светове“ и затова П. Данчев ѝ отделя важно място, характеризирайки я като „развълнувано драматическо повествование за високите духовно-нравствени явления и размисли на поета, които са неотделими от гражданския му патос, този път забутен и отстъпил на по-заден план, някак разтворен в подчертано интимното, камерно звучене на стиховете“. Обявявайки се против тълкуването ѝ само като „любовна“, той изтъква своеобразната абстрактност на символиката, търсена от поета като художествен израз на по-широки и по-дълбоки философски обобщения. Търсенето на нови изразни средства е най-вече по посока на многозначния подтекст и асоциативна сила на думата, на подчертано условна метафорна система, способна да създаде атмосфера и настроение на творбата. Своеобразната „неопределеност“ на много от образите, изтъква авторът, не е недостатък, а резултат на целенасочени усилия все в посока на по-голяма философска обобщеност.

Може би едно от най-важните качества на повечето от творческите портрети е умението на критика по повод на разглежданите явления да извежда мисълта си до по-широки обобщения, до теоретически постановки. Особено ценен е стремежът му в този смисъл и при младите, и при „старите“ поети да търси и открива връзката им с творчеството на нашите (понякога и чужди) класици и въз основа на конкретни примери да изяснява важния в теоретично отношение проблем за необходимостта от творческо усвояване на художествения опит на миналото и за пътищата, по които трябва да се осъществява този процес. На не едно място авторът има възможност да изтъкне вредните последици от механичното, външното заемане на художествени похвати, характерни за естетиката на отминали школи или творци, без това да е съобразено с изискванията на съвременното съществуване, без да е свързано с едно лично творческо виждане и изживяване.

Свое особено място в книгата заемаат статиите „Съвременност и минало в литературата“ и „Някои мисли по главната тема“, в които се разглеждат актуални и важни за литературата ни въпроси. Изхождайки от безспорното за марксистко-ленинската естетика становище, че „в по-широките си измерения съвременността е идейно-психологическа проблема, въпрос не само на обект на отражение, но и на подход, на отношение, на позиция на писателя“ (с. 14), авторът поставя въпроса за съвременността в литературата на широка основа, обобщавайки съвременното звучене на ония ис-

торически произведения, които не само осветляват миналото на народа, но и му помагат да осъзнае по-ясно проблемите на времето, в което живее. Все в тази връзка са и размислите за конфликтността в литературното произведение, за задължението на творците на големия социалистически епос да анализират и разкриват драматичната същност на новия човек, изграждането на неговата богата душевност. Специално внимание е отделено на проблема „техника—изкуство“. След като прави критичен преглед на някои реакционни буржоазни теории за ролята и мястото на изкуството в технизираното общество, Пенчо Данчев подлага на аргументирана критика и онова опростителско трактуване на този проблем, което у нас довежда до схематизъм и илюстраторство, до псевдохудожествено отразяване на съзидателния патос на епохата ни. „На нас — заключава мислите си по този повод авторът — ни е необходима литература — мощно съвременно човекопознание, литература на силните, сложни, пълнокровни характери, типични за днешния социалистически живот. Само в такива характери и конфликти „проблемите на живота“ стават „проблеми на литературата“.

В същност тази грижа за превръщане на литературата ни в „мощно съвременно човекопознание“ придава остротата на критичния патос на цялата книга, осъществява се като трайна естетическа и гражданска позиция.

*Кирил Топалов*

## „В ПРЕКРАСНИЯ СВЯТ НА ПОЕЗИЯТА“ ОТ МЛАДЕН ИСАЕВ

Изд. „Българ. писател“, 1973, 195 с.

Младен Исаев привлича читателя още с наслов на книгата си. И не може да не предизвика интерес труд, създаден от творец с доказано обществено признание, който споделя своя опит. За художествената литература непрекъснато се издават изследвания и всъко от тях е създадено с намерението на автора да проникне до своеобразието на такова древно и постоянно обновяващо се изкуство, каквото е поезията. Младен Исаев е успял да постави и обясни съществени проблеми за литературната наука, въпреки че изглеждат многообразни.

Трудно може да се каже каква е в същност жанровата форма на книгата му. Тя не е толкова литературна критика, нито пък литературна история в познатия ни смисъл, колкото литературна публицистика от най-значителен вид. Сам авторът определя труда си като сборник от очерци и есета,

но в него са намерили място и слова, произнесени по различни поводи, както и статии. Но не толкова външната форма е важна, колкото духът, патосът на поместените материали. В тях се срещат особености, които отреждат място на книгата в оня раздел на литературознанието, наричан литературна публицистика (или, както Т. Павлов се изразява, литературна политика). М. Исаев се стреми да обоснове конкретните задачи на лириката (още повече, че част от материалите са написани преди деветдесетте години, когато победата и са откликвали на принципи за литературното развитие въпроси). Във всички материали се долавя неговото премислено и преживяно отношение към литературното ни развитие. Получило се е това, което наричат точност на литературната наука, без да са използвани математически методи. Тази точност е налице там, където М. Исаев е успял да изтъкне индивидуалното своеобразие на разглежданите и утвърждавани от него автори. На отделни места все още се долавят постановки, господствували в литературознанието ни, когато са писани статите или словата (критическият реализъм например е обяснен според старите понятия на литературната наука, обявен е за направление, \*чиито представители нямат определени идеали и не виждат сили, способни да противодействуват на буржоазното общество). Но тези отделни недостатъци, които не могат да изменят общото положително впечатление, изчезват въсем под въздействието на чистия, обработен, ритмично и емоционално осъществен израз, който превръща всеки отделен материал едва ли не в художествено четиво. Това качество на книгата увлича читателя и той разбира, че обаянието, което го обхваща, се дължи на творческия подход, както и на дълбоката вътрешна убеденост на автора.

Подредбата на материала в четири раздела навежда на мисълта, че е търсен общ замисъл: в що е поетичното като естетическа категория и каква е неговата проява при отделни видни поети. Но и при този общ замисъл се открояват два кръга проблеми, особено важни за нас: първо, в що е съвременната специфика на поезията и, второ, какво са допринесли за възхода на литературата отделни автори, обикнати от М. Исаев като майстори на поетическото творчество. И в това е най-голямата значимост на неговата книга, защото в нея е изложена една убедителна от гледище на марксизма концепция за лириката.

Със споделяния собствен опит М. Исаев предлага на читателя възможност да набележи особеностите на социалистическата лирика. От една страна, на разположение са стихотворенията, а, от друга страна, разказ за душевните импулси и условията, които са дали първия подтик за написването на стихотворения с несъмнена художествена значимост. Тази концепция за социалисти-